

TARİHİ YAPILARDA DUVAR
ONARIMLARI VE TARİHSEL
OTANTİKLİĞİN KORUNMASI,
EYÜP - SOKOLLU MEHMET PAŞA
MEDRESESİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr.Erol GÜRDAL / Prof. Dr. Ahmet.ERSEN

Eyüp Orta Okulunu ve İstanbul Erkek Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Jeofizik dalından mezun oldu. İ.T.Ü. Hidrojelozisi Enstitüsünde yeraltı suları ihtisası yaptı. Askerlik hizmetini müteakip İ.T.Ü. İnşaat Fakültesi, Şehir sağlığı ve taknologisi kürsüsünde çalışmaya başladı ve aynı zamanda İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesine kaydını yaptırdı. 1969 yılında Yüksek Mühendis Mimar ünvanı ile mezun oldu. Aynı yıl İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi II. Yapı Bilgisi Kürsüsüne asistan olarak atandı. 1976 yılında Doktor. 1982 yılında Doçent, 1988 yılında de Profesör oldu. Türkiye alçıları konulu doktora çalışması çeşitli malzemeler konusundaki makaleler, kerpiç, alçı, sıvalar, horasan harcı ve beton alanında araştırmaları, genel malzeme konularında kitapları bulunmaktadır.

1953'te İstanbul'da doğdu. 1977'de D.G.S. Akademisi Yüksekokulu'nu bitirdi. İ.T.Ü. Mimarlık'ta lisansını yaptı. 1982'de İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalında öğretim görevlisi oldu. 1986'da doktorasını, 1993'de doçentliğini verdi. 2000 yılında profesör oldu. Yayınlanmış kitapları ve makaleleri bulunan Ersen bir çok bilimsel projede yöneticilik yaptı. A. Ersen halen İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Anabilim Dalı öğretim görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Tarihi yapılardaki kağıt duvarların malzeme ve yapım teknikleri öteki formlarla birlikte yapının yapılmış olduğu döneme ait duvar yapım teknikleri için bilgi sağlamakta bazen de referans örneklere dayanarak tarihlendirilemeyen yapıların tarihlendirilmeleri veya kronolojik analizleri için ek veri ortaya koymaktadır. Özellikle taş yonu teknikleri, taş/tuğla boyutları ve anlaşma oranları, derz harcının terkiibi, renk ve dokusunun doğru anlaşılması ve yorumlanması bilimsel restorasyon için önemlidir. Bu bağlamda düşünüldüğünde bilinçsiz onarımların yapının estetik düzeyinin düşürülmesinin yanısıra tarihi belgeleri de tahrif ettiği görülmektedir. Konu Eyüp Sokollu Mehmed Paşa Medresesi'nde zaman içinde yapılmış olan duvar onarımları örneğinde incelenmiştir.

2000 yılı yaklaşırken, 1964 Venedik tüzüğünde genel olarak değinilmiş olan "mimari korumada otantiklik" kavramı yeniden ele alınmıştır. Uluslararası nitelikli olan anıtların korunmaları ve onarımlarına değin kuralları ve ilkeleri düzenlemiş olan Venedik tüzüğünde, restorasyonlarda geleneksel yapım tekniklerinin ve malzemelerinin kullanılmasının önemi özellikle vurgulanmıştır. Bununla birlikte mimari korumada otantikliğin önemi ve otantikliği belirleyen ilkeler konusundaki ifadeler yetersizdi. Bu nedenle konservasyon ağırlıklı koruma kavramı düşünürleri tarafından Venedik tüzüğünün bu eksik yanı eleştiriliyordu. 20. Yüzyılın son bularak 21. yüzyılın başladığı aşamadaki koruma kültürü, otantikliğin korunması ve bu bağlamda yapıların yeniden kullanılarak çağdaş ekonomik ve sosyal yaşama entegre edilmeleri üzerine kurulmuştur. Otantiklik kavramının tarihsel evrimi, zaman içinde değişen ölçütleri, dünya kültür mirasının farklı niteliklerdeki yapıtlarına göre otantikliğin yeniden yorumlanmasının gerekliliği gibi konuları tartışmak amacıyla 31 Ocak- 2 Şubat 1994 tarihinde UNESCO, ICOMOS ve ICCROM tarafından Norveç, Bergen'de bir ön hazırlık toplantısı yapılmış ve tanımlanan ve gündeme getirilen etik kavramlar 1-6 Kasım 1994 tarihli Japonya'daki Nara konferansında daha yoğun olarak tartışılarak, bu kavramı oluşturan ölçütler aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

1. Özgün tasarım ve formlar.
2. Malzemeler ve yapım teknikleri.
3. Taşıyıcı sistem şeması ve elemanları.
4. İşlev.
5. Konum.

Bazı düşünürler tarafından bu ölçütlere "Otantik Aura" ve "Maddenin Ruhu" gibi kavramlar da eklenmektedir. Maddi kültürel mirasın en önemli öğeleri olan yapıların, bütün maddi dünyanın olduğu gibi ruhu olduğunu düşünmek ve buna inanmanın kökenleri, Eski Mısır'daki hermetik öğretilere kadar gitmektedir ve her dindeki ezoterik inanç sistemlerinin kabul ettiği bir metafizik kavramlardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, yıkılarak veya kötü bir restorasyonla tahrif edilerek anlamsızlaştırılan tarihi yapıların, taşıdıkları tarihsel ve spiritüel mesajları da yitirdiklerini, böylece insanlığın parçalanmış ve restitüe edilemeyen hafızasının da neler kaybettiğini bir kere daha durup düşünmeliyiz.

Konumuz olan Sokollu Mehmet Paşa Medresesi, 1941 yılından giderek birçok onarım geçirmiştir. Bu onarımlar restorasyondan çok, faydacı kullanım amaçlıdır ve tümüne ait belgelere ulaşamamıştır, ulaşılan belgelerin bazıları da şüphelidir.

T.C. İstanbul Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Türbeler Müzesi Müdürlüğü'nün "069 no'lu, 074 Mehmet Paşa Sokollu Türbesi" adlı dosyada, Topkapı Müzesi Müdürlüğü'nün 6.8.1941 tarihli ve 6476/571 sayılı yazısında, türbenin kubbe örtüsüne ait kurşunların ça-

(Resim 1) Sokollu Mehmet Paşa Medresesi, Güneybatı köşesi, almasma oranının onarımlarla değişmesi.

(Resim 2) Sokullu Mehmet Paşa Medresesi, Dershane özgün duvarı ve bir sıra taş üç sıra tuğla almasıık duvar.

2

İstanbul Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğünün Hayır İşleri ve Vakıflar Müdürlüğüne yazdığı 24. 8. 1964 tarihli, 7065 sayılı yazıda, Medrese'nin kubbelerinin aktığı, rutubetten iç duvar ve sıvaların tahrip olduğu bildirilmektedir. Bu şikayet 1961 onarımı sonrasına geldiğinden, 1961 onarımının duvar cidar taşlarındaki çürütmeler ve bazı tesisat yenilemeleriyle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi fotoğraf arşivinde bulunan 7. 11. 1933 tarihli 968 ve 969 no'lu fotoğraflarda, medresenin kuzey revakları görülmektedir. Bu fotoğraflarda, medrese hücrelerinin duvarlarının dış yüzlerinde dökülen sıvanın altından bir taş/üç tuğla almasıık oranı ve revak kemerinin tuğla örgüsü görülmektedir. Bu almasıık oranı 16. yüzyıl Osmanlı yapılarında bir sıra taş iki sıra tuğla almasıık oranının yanısıra en çok kullanılmış olan taş/tuğla almasıık oranıdır ve özgündür.(Resim 2)

Bu örneklemede yalnızca taş ve tuğla almasıık duvarlarının farklı tarihlerdeki onarımlarındaki farklı malzeme ve tekniklerin günümüze yaklaştıkça giderek daha özensiz ve nitelsiz oldukları saptanmaktadır.(Resim 1)

Bu almasıık duvar karakterini, taş/tuğla almasıık oranı, taş ve tuğla boyutları, tuğla/tuğla ve taş/tuğla arasındaki derz kalınlıkları, taşların yatak ve yanak derzlerinin

kalınlıkları ve taşların yanak derzlerinde tuğla yerleştirilip yerleştirilmemiş olması belirlemektedir. Bunların yanısıra tuğlanın ve derz harcının renk ve dokusu, taşların işlenmesindeki yüzey yonusu da dikkate alınmalıdır. Ayrıca yapının yaşamışlığın kazandırdığı patina ve makul ölçüdeki bir yüzey erozyonu da anıtın kütleli etkisinin ve "aura"sının en önemli zenginliğidir. Bu estetik ve mistik kaygıların yanısıra özgün taş, tuğla ve derz harcının birer tarihi belge olduklarının da anımsanması gerekmektedir.

Bir restorasyonda iki önemli konservasyon sorunu vardır, bunlardan ilki mevcut özgün strüktür ve malzemelerin temizlenmeleri ve sağlamaştırılmaları, ikincisi eksik kısımların bütünlenmesinde otantikliğin yurarda belirtilmiş olan ölçütlerine uyulmasıdır. Bu amaçla titiz bir bilimsel araştırma yapılması gerekmektedir. Bu araştırma bir almasıık duvar için aşağıdaki metodoloji ile gerçekleştirilebilir.

1. Özgün duvarın korunması.

1.1. Taş/tuğla almasıığı duvarın dokusunun ayrıntılı 1/20 ve 1/2, 1/5 ölçekli röleveler ve fotoğraflarla belgelenmesi.

1.2. Taş, tuğla ve derz harcının karakterizasyonu.

Bu bölümde taş ve tuğlanın petrografik analizleri yapılarak, taşın cinsi, tuğlanın ham maddesi ve pişirilme teknolojisi konularında yorum yapılmaktadır. Duvar harcı ve derz harcının bağlayıcı cinsi, agregaların türleri ve elek analizi (derecelenmeleri), bağlayıcı/agrega oranları saptanmaktadır. Bu araştırmaları taş, tuğla ve harçların fiziksel ve mekanik özelliklerinin saptanması izlenmektedir. Özellikle taşların ve tuğlaların birim hacim kütlesi, özgül kütlesi, toplam boşluklu-luk, boşluk boyutu dağılımı, toplam su emme ve kılcallık katsayısı gibi fiziksel özellikleri ve basınç, eğilmede çekme dayanımlarının bilinmesi eskiyle uyumlu onarım malzemelerinin seçilmeleri için teknik data oluşturmaktadır. Tuğların eksik kısımlarında portland çimentosu bağlayıcılı imitasyon tuğla kullanılmamalı, onarım amacıyla özgün boyutlara uygun restorasyon amaçlı tuğlaların üretilmesinin gerekliliği göz önüne alınmalıdır.

Duvar örgüsü ve derz harçlarında portland çimentosu bağlayıcılı ve pigment katkılı imitasyon Horasan harcının kullanılması, duvarın derzlerden nefes alarak kurumasını kısıtladığından, tuz kristallenmeleri, don v.s. nedenleriyle oluşan iç gerilmeleri, taş ve tuğla yüzeylerine taşıyarak, bu kısımlarda yüzey erozyonunu hızlandırmaktadır. Çoğu zaman derz onarımlarında kullanılan çimento bağlayıcılı harcın sağlam olarak yerinde durduğunu, buna karşın taş ve tuğla yüzeylerinin aşınarak çukurda kaldığını görmekteyiz. Bu tür imitasyon tuğlalar ve harçlar duvarda kimyasal korozyona yol açmakta, ayrıca zaman içinde yüzeyleri aşındığında tuğla ve harç dokularının birbirinin aynı olması nedeniyle almaşık duvarın karakterini yozlaştırmaktadır. Taşların zaman içinde aşınarak formları yumuşayan ve yuvarlanan köşelerinin derz harcıyla doldurulması, duvar yapım tekniğini de tahrif etmektedir. Örneğin yanaşık derzli kesme taş duvar, böylesine bir sıvama derz veya kabartma derz onarımıyla, kaba yonu taş duvar dokusuna dönüşmektedir. (Resim 3)

Yenileme ve onarımda kullanılan taşların petrografik yapılarının, fiziksel ve mekanik özelliklerinin özgün taşlara uyumluluğunun yanısıra yüzey dokularının da uyumlu olması, taşların spiralle kesilerek işlenmeden yerine konmaması gerekmektedir. Mevcut kısımların derz onarımları ve yeniden derzlenmelerinde çökertme derz tekniği uygulanarak özgün tuğla/tuğla, taş/taş ve taş/tuğla derzlerinin boyutları değiştirilmeden korunmalıdır. (Resim 4)

Sonuç:

Kagir tarihi yapıların, farklı yonu ve örgü teknikleriyle yapılmış doğal taş duvarlarında, duvar cidarlarında veya taş/tuğla almaşığı olarak örülmüş olan duvar cidarlarındaki taş çürütme ve yenileme müdahalelerinde plastik onarımlar, derz onarımları ve yeniden derzlenmeler, özgün malzeme boyutları, almaşma oranları, derz teknikleri ve harçların renk ve dokularına özen gösterilmelidir. Onarım malzemelerinin, taş yüzey yonusu ve onarım harçlarının nitelikleri konularında dikkat edilmesi gereken iki önemli ölçüt vardır. Bunlardan ilki, mümkün olabilecek en çok

miktarda özgün malzemenin yerinde bırakılması, ikincisi onarım malzemelerinin boyut, renk ve doku gibi estetik gerekçelerle, fiziksel ve mekanik özelliklerinin özgün malzemelere uyumlu olması gibi teknik nedenlerle bilinçli olarak seçilmeleridir. Restorasyonların başarısı doğru ve bilimsel restitüsyonlar yanısıra, bu anlayışa bağlıdır.

Referanslar:

1. Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention (Ed. K. Einar Larsen, N. Marstein) Tapir Forlag, 1994.
2. Nara Conference on Authenticity, Japan, 1-6 November 1994, UNESCO, ICCROM, ICOMOS, Agency of Cultural Affairs of Japan, 1995.
3. G.T. Temelci, Eyüp Sokollu Mehmet Paşa Medresesi, Restorasyon Projesi (Yüksek Lisans Tezi) İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Ocak 1999.
4. İstanbul Arkeoloji Müzesi, Fotoğraf Arşivi, 7.11.1933 tarihi (968,969 no'lu fotoğraflar).
5. T.C. İstanbul Valiliği, İİ Kültür Müdürlüğü Arşivi, 069 no'lu (074 Sokollu Mehmet Paşa Türbesi) adlı dosyası.

Resim 3; Yanlış derz onarımı tekniği nedeniyle, taş yonu tekniğinin tahrifatı. Düzgün kesme taş duvar cidarı giderek kaba yonu taş duvar görüntüsüne dönüşmektedir.

Resim 4; Özgün almaşma düzeninin bozulması.